

Akademijin zbornik o Ivanu Supeku uz 100. obljetnicu njegovog rođenja

Ksenofont Ilakovac i Snježana Paušek-Badždar (ur.), *Ivan Supek (1915.–2007.) u povodu 100. obljetnice rođenja, Rasprave i građa za povijest znanosti* 15 (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2015), 207 pp, 46 likovnih priloga, 2 tablice.

U Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti (dalje: HAZU) održan je 23. travnja 2015. znanstveni skup *Obilježavanje 100. obljetnice rođenja akademika Ivana Supeka*. Skup je sazvan na prijedlog akademika Ksenofonta Ilakovca iz Razreda za matematičke, fizičke i kemijske znanosti i uz suradnju prof. dr. sc. Snježane Paušek-Badždar. HAZU i njezin spomenuti razred organizirali su taj skup. Na tom je skupu sudjelovalo osam izlagača (Marijan Šunjić, Zdravko Radman, Boris Senker, Krešimir Nemeč, Ksenofont Ilakovac, Vladimir Knapp, Bojan Marotti i Stipe Kutleša), dok je Ivica Martinović, deveti autor u zborniku, svoju temu izlagao 19. svibnja 2015. na zajedničkom skupu Instituta Ruđer Bošković i PMF-a Sveučilišta u Zagrebu.

Ova (15.) knjiga iz edicije *Rasprave i građa za povijest znanosti* nastala je zahvaljujući neumornom radu urednika prof. dr. sc. Snježane Paušek-Badždar i akademika Ksenofonta Ilakovca i iz obveze da se ne zaboravi osebjuna osobnost i djelo akademika Ivana Supeka. Radovi u knjizi kategorizirani su na temelju recenzentskoga postupka, odobreni i uređeni velikom pozornošću i trudom, što je velika pohvala izdavaču. Nad ostalim knjigama ove vrste odlikuje se ova knjiga o Supeku zastupljenošću uravnoteženog omjera kategoriziranih radova: pet radova je kategorizirano kao izlaganje sa znanstvenog skupa, a četiri su izvorni znanstveni radovi. Ako se knjiga promatra kao cjelina, mora se primijetiti da su svi autori skupno istaknuli Supekovu neponovljivost. Supek se ubraja među one znanstvenike koji su bili povezani sa svjetskom znanošću, a u svom načinu života i rada neumorno su tražili nove putove izražavanja kako u znanstvenom tako i u umjetničkom pogledu. Supek je uvijek težio promjeni živuće sadašnjosti na bolje što bi nudilo svjetliju budućnost. Uz to autori su isticali da je humanizam važna dimenzija koja se ne smije ispustiti kada je riječ o predočavanju života Ivana Supeka.

Knjiga ima dvanaest poglavlja:

1. Predgovor;
2. Zvonko Kusić: Pozdravni govor;

3. Marijan Šunjić: Reforma Sveučilišta u Zagrebu 1968.–1972.;
4. Zdravko Radman: Ljepota razuma – O Supekovu razumijevanju odnosa između znanstvenog i umjetničkog stvaralaštva;
5. Boris Senker: *Heretik* Ivana Supeka – Primjerna biografska drama iz šezdesetih godina prošloga stoljeća;
6. Krešimir Nemeć: Romani Ivana Supeka;
7. Ksenofont Ilakovac: Ivan Supek i osnivanje poslijediplomskih studija;
8. Vladimir Knapp: Ivan Supek i jugoslavenski nuklearni program;
9. Bojan Marotti: Supekov odnos prema pojedinim pravcima u suvremenoj filozofiji;
10. Stipe Kutleša: Supekova istraživanja djela Ruđera Boškovića;
11. Ivica Martinović: Korespodencija Ivana Supeka i Miroslava Krleže u godini 1954;
12. Kratki životopisi autora i urednika.

U »Predgovoru« su vrijedni i poduzetni urednici istaknuli da su u povodu 100. obljetnice rođenja Ivana Supeka, fizičara, književnika, filozofa i humanista, HAZU i njezin Razred za matematičke, fizičke i kemijske znanosti organizirali znanstveni skup. Na tom je skupu sudjelovalo osam izlagača koji su svoje rasprave objavili u ovoj knjizi. Njima se pridružio Ivica Martinović koji je izlagao svoju temu na drugom skupu, a objavio je u ovoj knjizi. U nastavku su urednici ukratko naznačili teme svih spomenutih izlagača. Predgovor je, uz to, zabilježio da je osim dvaju već spomenutih simpozija i Interuniverzitetski centar zagrebačkog Sveučilišta u Dubrovniku organizirao prigodan spomen na svog utemeljitelja Ivana Supeka. Urednici su svoj predgovor završili prikladnim citatom iz Supekove postumno objavljene knjige *Trinitas*.

Akademik Zvonko Kusić, predsjednik HAZU, u pozdravnom je govoru naglasio je da je Ivan Supek obuhvatio mnoga područja ljudskog djelovanja te je zbog toga imao svjetski ugled kao rijetko tko od nas, bilo da je bio znanstvenik bilo da je bio umjetnik. Supek je otvorio HAZU tako da je, u vrijeme dok je bio predsjednik, povećao broj znanstvenoistraživačkih vijeća i podupro osnivanje Razreda za tehničke znanosti. Također je, u vrijeme Domovinskog rata, slao apele uglednim svjetskim znanstvenicima. Bio je protiv globalizacije kao humanist i mirotvorac, nastavio je dalje u svom govoru akademik Kusić. Na kraju tog pozdravnog govora predsjednik Akademije je zaključio:

»Mogu reći da smo ponosni što nam je akademik Ivan Supek bio predsjednikom i što je bio našim članom.« (p. 10)

Prof. dr. Marijan Šunjić većinu je svog rada posvetio pokušaju pozitivnih promjena i modernizaciji Sveučilišta u mandatu rektora Ivana Supeka od 1968.

do 1972. godine. Radi lakšeg praćenja teme na početku je uputio na literaturu o Supekovu viđenju sveučilišne reforme. Problematika reforme također je postavio u kontekst političkog okruženja, opisani su dijelovi ključnih zakona, čak iz njih navedeni i određeni članci, koji su činili zakonski okvir od 1954. do 1968. godine. Usporedno je za isto razdoblje sažeto prikazao organizacijski razvoj Sveučilišta u Zagrebu. Autor je također dao detaljni prikaz izbora Ivana Supeka za rektora. U poglavlju »Potrebe i program reforme« dao je prof. Šunjić osvrt na problematiku koordinacije i suradnje radnih organizacija na razini samog Sveučilišta, a dan je i osvrt na to kako je u novopredloženom Statutu hrvatskog Sveučilišta (koji nije potvrđen u Saboru Republike Hrvatske) riješeno pitanje reforme. Kako taj statut nije prihvaćen, propao je Supekov pokušaj reformiranja Sveučilišta. Tako je i dalje Sveučilište ostalo na niskoj kvaliteti znanstvenog rada, ali i nastave te je i dalje bilo neracionalno i neučinkovito, a isti takav bio je sustav znanosti i visoke naobrazbe. U zaključku autor je još jednom istaknuo da zbog čvrste jednopartijske kontrole nije bilo moguće uspjeti s uspostavom reforme. Naglasio je da je ta Supekova vizija bila modernog karaktera, a takva je i danas u potpuno novoj situaciji. Uspostava modernog Sveučilišta trebala bi konačno biti primarni posao o kojem ovisi budućnost našeg naroda i države, zaključak je autora, što se potpuno podudara i s ondašnjim Supekovim zaključkom.

Prof. dr. sc. Zdravko Radman svoj je rad stavio u kontekst povijesnih i novijih (suvremenih) istraživanja. Naglasio je da se Supek nije uklopio u tradicionalnu bipolarnu podjelu prema kojoj su znanost i umjetnost različite. Autor iznosi dva metodološka pristupa kojima se u radu kritički nastoji istaknuti Supekovo naglašavanje jedinstva ljudskog stvaralačkog čina: oslanjanje na povijesnoznanstvene izvore informacija i korištenje neuroznanstvene spoznaje. Radman pokazuje da jedan i drugi pristup pružaju dokaze za potvrdu utemeljenosti Supekovih osnovnih ideja o prirodi stvaralačkog uma. Supek je umjetničku duševnost i znanstvenu rigoroznost vizionara vidio ne kao suprotstavljene, nego kao komplementarne. Na kraju rada ističe se da je Supek svojim idejama pretekao svoje vrijeme, otvorio nove perspektive i ostao zabilježen kao onaj koji je dao velik doprinos napretku. Nije dovoljno samo sjećati se velikana kod nas na to potaknutim obljetnicama već nam oni (velikani) moraju biti stalna inspiracija i poticaj.

Akademik Boris Senker u početku je svog rada istaknuo da je Supek svojih dvadeset objavljenih dramskih tekstova pisao četrdeset godina (od 1959 do 1998). Od toga su kazališnu izvedbu doživjela samo tri: *Na atomskom otoku* (1962), *Heretik* (1969), *Lutrija imperatora Augustusa* (1991). Samo je biografska drama *Heretik* doživjela dobar prijem i publike i kritike – obavijestio nas je Senker. Drama je imala čak 38 izvedaba. U toj drami glavni lik je nadbiskup i

znanstvenik Markantun de Dominis, koji je – za razliku od druga dva književna djela drami *A Game at Chess* Thomasa Middletona i romanu *Čuvaj se senjske ruke* Augusta Šenoe – prikazan pozitivno kao intelektualac, mirotvorac i humanist u sukobu s politikom, ideologijom i sveopćim predrasudama. Senker je, uz pohvale, istaknuo i neke slabosti te drame, poput neuvjerljive karakterizacije lika redovnice Fides i tehnike u pisanju dijaloga koji iznose činjenično stanje, a ne ispituju uzroke sukoba. Na taj način drami je oduzeta bitna dimenzija, a to je sukob. Usprkos tome Supekov *Heretik* je, zahvaljujući redatelju i glumcima, osobito tumaču naslovne uloge Božidaru Bobanu, na pozornici djelovao živo i uvjerljivo. Senker je na kraju istaknuo:

»Veliki triptih na kojemu su, poput izrezbarenih figura na oltaru, cijelo vrijeme izvedbe boravili svi izvođači <...> dao je predstavi i dimenziju scenskoga spektakla na tragu crkvenih prikazanja.« (p. 51)

Akademik Krešimir Nemeć dao je u svom radu prikaz Supekovih romana koji su bili drugačiji (samonikli) od stilskih i idejnih struja u hrvatskoj književnosti druge polovine 20. stoljeća. Nemeć ističe da se Supekovi romani mogu podijeliti u tri kompleksa: 1) autobiografsko-dokumentarna proza, 2) historioografska fikcija, 3) znanstvenofantastična distopijska proza.

Pod 1) svrstani su romani *Dvoje između ratnih linija* (1959), *U prvom licu* (1965), *Medvedgrad* i *Uzašašće* – sva četiri romana čine *Hrvatsku tetralogiju* (1995) koja se proteže na 1500 stranica. Kombinirajući staro i novo, dodavanjem i fabularnim nadovezivanjem na već napisano nastala je Supekova *Hrvatska tetralogija* koja obuhvaća dosta dugo vremensko razdoblje od gotovo osamdeset godina, tj. od 1959. do 1995.

Pod 2) Nemeć je uvrstio tri romana: *Heretik* (1968), *Extraordinarijus* (1974) i *Buna Janusa Pannoniusa* (1992) kao najuspjeliji Supekov roman. Autor je o romanu *Buna Janusa Pannoniusa* naglasio:

»Akcentirajući moguće propuste pamćenja zapisivača i njegovu ‘bolnu nedorečenost’, Supek se vješto poigrava istinama i lažima povijesnog bilježenja. Osim toga, brojna pisma interpolirana u roman, od kojih svako zastupa svoju ‘povijesnu istinu’, imaju zadaću da naglase neodređenost i relativnost historiografije te ukažu na raskorak/kontradikciju između događaja prikazanih u djelu i njihove službene povijesne interpretacije... Iz romana se daje naslutiti Supekov kritički odnos prema povijesti koju promatra u ničeanskom modelu kruga, vječitog ponavljanja i vraćanja istoga. Ovdje je formula jasna: veliki umovi uvijek su zarobljenici moćnika, vladajuće ideologije, totalitarizma.« (pp. 59–60)

Pod 3) je Nemeć napisao da u tu grupu spadaju romani *Proces stoljeća* (1963) i *EPR-efekt* (1995).

Kroz povijesni prikaz razvoja Instituta »Ruđer Bošković« (dalje: IRB) akademik Ksenofont Ilakovac istaknuo je i ozbiljnost potrebe za znanstvenim osobljem u IRB. Predsjednik Vijeća IRB Ivan Supek poduzeo je niz mjera kako bi ojačao istraživačku ulogu, a posebna se pozornost u radu daje tematici osnivanja poslijediplomskih studija iz prirodnih znanosti. Opisuju se i poteškoće koje su priječile ostvarivanje te Supekove ideje. Ipak, 1957. godine na IRB-u je uveden poslijediplomski studij iz tri područja: a) nuklearna fizika i elektronika, b) anorganska, strukturna i radionuklidna kemija i c) kemija i biologija djelovanja zračenja i protektora. Na raspisani natječaj za upis javilo se, i primljeno je, 46 polaznika (39 sa IRB-a i 7 drugih). U radu je istaknuta činjenica da je već 1953. sporazumno suglasnošću između Sveučilišta u Zagrebu i IRB-a izražena spremnost za suradnju na postizavanju istih znanstvenih ciljeva. Važan dio prihvaćenog prijedloga sporazuma o suradnji Sveučilišta i IRB bio je početak nastojanja da se uvede poslijediplomski studij kao zajednička aktivnost Sveučilišta i IRB-a. Prihvaćanje se dogodilo 1954. godine. Osim preslika teksta natječaja za izbor polaznika jednogodišnjeg poslijediplomskog studija u šk. g. 1957/1958. autor je u radu predočio i presliku reda predavanja iz kojeg je vidljivo koji su sve predavači i naslovi kolegija s pripadajućim brojem sati. Polaznici su mogli odabrati jedno od tri područja i s voditeljem područja i svojim voditeljem odabrati kolegije koje će upisati. Godine 1960. svi poslovi vođenja poslijediplomskih studija prenijeli su se na Sveučilište tj. na fakultete. Autor izražava želju da ovaj rad bude poticaj za istraživanje o daljnjem tijeku poslijediplomskih studija na kojima su djelovali djelatnici IRB-a u suradnji sa Sveučilištem. Okosnica u razvoju poslijediplomske nastave u Hrvatskoj postao je Centar za poslijediplomske studije Sveučilišta u Zagrebu 1968. (u okviru pokušaja reforme Sveučilišta). Osnivanje Centra pokrenuo je tadašnji rektor Sveučilišta Ivan Supek. Tablica koju je objelodanio autor rada dala je preglednu statistiku obranjenih magistarskih radova na PMF-u i u Sveučilišnom Centru za poslijediplomske studije u razdoblju od 1962. do 1980. godine. Supekova ideja oko osnivanja, organizacije i provođenja poslijediplomskih studija iz prirodnih znanosti iznjedrila je impresivnu činjenicu da je oko 5000 mladih znanstvenika uvedeno u svijet znanosti.

Prof. dr. sc. Vladimir Knapp u svom je radu obradio vrlo intrigantnu temu povezanu sa Supekom, tj. tematiku jugoslavenskog nuklearnog programa. Razmišljanje o jugoslavenskom nuklearnom oružju bilo je naročito izraženo nakon 1948. godine kada je Jugoslaviji prijetila opasnost od oružane intervencije moćnog Sovjetskog Saveza. Staljinova smrt 1953. godine uklonila je i razmišljanja i opasnost. Ivan Supek je uvijek bio protiv takvih razmišljanja pa je zbog toga, ali i svemoći tadašnjih političara, maknut s rukovodećih i savjetodavnih pozicija.

Supek je smijenjen već 1958. godine, i to s vodeće pozicije vođenja razvoja Instituta Ruđer Bošković. Također je sam Supek 1962. godine dao ostavku na mjesto predsjednika Stručnog savjeta Savezne komisije za nuklearnu energiju zbog neuvažavanja kritike razvoja tzv. Plana razvoja nuklearne energije. Supek se kao humanist okrenuo Pagvaškom pokretu u svijetu koji se, znanstveno i moralno, utemeljio na ideji neširenja naoružanja u svijetu. Također je Supek odigrao ključnu ulogu u sazivanju Pagvaške konferencije u Dubrovniku 1963. godine na kojoj su se okupili najugledniji svjetski fizičari, među kojima i šest nobelovaca. Autor je dao vrlo preglednu i jezgrovito poučnu tablicu kojom je usporedio jugoslavenski (neostvariv) i sjevernokorejski (ostvariv) nuklearni program. Rad je bogato i detaljno dokumentiran, a i stavljen u kontekst tadašnjih svjetskih političkih zbivanja. Na kraju je autor zaključio da postojeća građa koja je upotrijebljena pri pisanju nije dovoljna za definitivni zaključak u pogledu sudionika, motiva i ostvarenja plana izrade nuklearne bombe. Prezentirani zaključci i definitivna prosudba bila bi moguća nakon detaljnog uvida u arhive Savezne komisije za nuklearnu energiju i Jugoslavenske armije što je zadatak koji tek treba biti izvršen.

Dr. sc. Bojan Marotti u svom se radu osvrnuo na tri Supekove knjige: *Teorija spoznaje* (1974), *Filozofija znanosti i humanizam* (1979) te *Filozofija, znanost i humanizam* (1991. i 1995), u kojima se ogleda Supekov odnos prema pojedinim pravcima u suvremenoj filozofiji. Autor je na početku svog rada jezgrovito obrazložio što znači pojam 'suvremena filozofija'. Oslanjajući se na Husserlovu fenomenologiju, Heideggerovu fundamentalnu ontologiju, Sartreov egzistencijalizam, Hartmannov kritički realizam, Russellov logički atomizam, filozofiju mladoga Wittgensteina, Carnapov logički pozitivizam, filozofiju Bečkoga kruga, Austinovu »filozofiju običnoga jezika« i filozofiju jezika »staroga« Wittgensteina, autor je razmotrio Supekov stav prema tim filozofskim strujanjima. Supekov odnos prema svemu tome pokazuje istovremeno i Supekov odnos prema dvadesetostoljetnoj filozofiji općenito. Marotti je naglasio da je Supek bio vrlo oštar kritičar suvremene filozofije, uz iznimke uvažavanja Kanta i donekle Aristotela:

»Ima li još uopće ikoga? Odgovor je: ima. To je Immanuel Kant (1724.–1804.). Riječ je naime o onome filozofu od kojega Supek kreće i kojemu se redovito vraća... Osim Kanta, ovdje bi međutim trebalo podsjetiti i na Aristotela, kojemu se Supek, osobito u kasnijim godinama, volio sve više vraćati...« (pp. 122–123)

Na kraju rada autor iznosi zanimljiv stav da pridjev »suvremen« u filozofiji nije održiv: svaki filozof, živući ili pokojni, naš je mogući sugovornik pa ako ima vrijednost i danas, istodobno postaje i našim suvremenikom.

Prof. dr. sc. Stipe Kutleša u svom je radu prikazao povijesni slijed Supekovih istraživanja o djelu Ruđera Boškovića, ali je uz to istaknuo u kojem se smislu Supek bavio Boškovićem. Autor je naglasio da Supek nije posebno istraživao Boškovićev životopis ni njegove znanstvene doprinose, nego je težište Supekova razmatranja pomaknuto na Boškovićevu prirodnu filozofiju i odraze te filozofije u novim znanstvenim doprinosima 20. stoljeća. Supek je u svojoj knjizi *Ruđer Bošković, vizionar u prijelomima filozofije, znanosti i društva* (1989) ukazao na to da će se usredotočiti na fiziku i filozofiju, gdje je i Bošković izvršio epohalni obrat. U radu je uočljivo da je autor u poglavljima: 1) Prepoznavanje Boškovićeve važnosti; 2) Bošković kao preteča novijih znanstvenih postignuća; 3) Bošković i filozofska znanstvena tradicija; 4) Boškovićev aristotelizam – aktualno i potencijalno kod Boškovića; solidno i temeljito obradio te naslovljene teme. Kutleša je pod 4) naročito istaknuo što je bilo presudno za Boškovićev način mišljenja te je upozorio na to da je to bio najvažniji Supekov doprinos proučavanju Boškovićeve djela. O tome jezgrovito progovara sam autor:

»Posebno se Supek osvrće na aristotelovsku tradiciju i naglašava važnost Aristotelove dvoslojnosti, tj. razlikovanja aktualnog i potencijalnog, što je, prema Supeku, bilo presudno za Boškovićev način mišljenja. To je najvažniji Supekov doprinos proučavanju Boškovićeve djela.« (p. 129)

Kroz spomenuta poglavlja također se može uvidjeti i geneza Supekovih stavova prema Boškoviću. U zaključku je Kutleša koncizno obuhvatio sve bitne momente i ideje svog rada, naglasivši da preostaje još dosta posla oko cjelokupnog vrednovanja Supekova bavljenja Boškovićem.

Prof. dr. sc. Ivica Martinović vrlo dokumentirano je i akribično proučio korespondenciju Ivana Supeka i Miroslava Krleže 1954. godine sačuvanu u Krležinoj ostavštini, a dosad neobrađivanu. Krleža je u vrijeme korespondencije bio potpredsjednik HAZU, a posljedice su bile znatne: Supek dao ostavku na dopisno članstvo u HAZU, a Institut Ruđer Bošković izdvojen je iz HAZU i potpao pod nadležnost tadašnje novosnovane Savezne komisije za nuklearnu energiju (1955). *Otvoreno pismo* Vijeća Instituta Ruđer Bošković detaljno je predočeno i analizirano, a prvi put je objavljen puni preslik toga pisma. Pismom je izraženo nezadovoljstvo zbog neusklađenosti upravnih i stručnih ovlasti i kompetencija tijela tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Vijeća instituta Ruđer Bošković. Vijeće Instituta sa Supekom na čelu izradilo je i nacrt prijedloga novog Statuta u kojem je naglasak na načelima samouprave i suradnje sa Sveučilištem. Uz to autor rada opisuje i razjašnjava i dvije ocjene Otvorenog pisma o nerazvijenosti znanstvene sredine u Hrvatskoj. Nakon

Otvorenog pisma uslijedilo je redovno (16. III. 1954) pa izvanredno (29. IV. 1954) zasjedanje Akademijine Skupštine. Dano je i precizno vremensko određenje trajanja postupka vođenog na Akademiji. Nakon provedenog postupka na izvanrednoj sjednici konačno je odlučeno da se postupak protiv dopisnog člana Danila Blanuše obustavlja, da prestaje članstvo prof. Mladena Paića u Jugoslavenskoj akademiji kao dopisnog člana i, konačno, da je dopisno članstvo Ivana Supeka u Akademiji prestalo na osnovi njegova vlastitog odreknuća, što je Skupština Akademije primila na znanje. Miroslav Krleža je 5. svibnja 1954. pismeno obavijestio Supeka o odluci izvanrednog zasjedanja Skupštine Akademije. U Krležinu pismu Supek je dodatno opomenut zbog Otvorenog pisma:

»Odbor Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti predložio je zaključak, a Skupština Akademije prihvatila ga, da ste se Vi [misli se na Supeka] takvim svojim postupkom diskvalificirali za svaki rad u Akademiji ili suradnju s njom.« (p. 182, preslik na p. 180)

Supek je nakon toga zamolio Krležu da mu pošalje izvješće tijela koje je vodilo postupak kako bi doznao razloge optužnice protiv njega. Ipak Supek je 1961. godine po posebnoj proceduri, kao i Mladen Paić, izabran za pravog člana Akademije, što je jedinstven slučaj u povijesti HAZU.

Jezgrovito, radovi u ovoj knjizi oživjeli su atmosferu i duh vremena Supekova doba. Napokon je postalo vidljivo koliki je veliki trag ostavio Supek iza sebe, ne samo u materijalnom smislu, što se može isčitati iz svih njegovih djela, već i u duhovnom smislu, u smislu djelatne ostavštine ovog velikog humanista, znanstvenika i napose čovjeka na buduće naraštaje. S obzirom na veličinu i značaj Supekove osobe knjiga bi trebala zadržati trajnu vrijednost. Nastojanjem nakladnika, urednika i autora radova omogućeno je da se ova lijepo opremljena knjiga što duže zadrži u rukama čitatelja. Bilo bi poželjno da ona bude poticaj za nova istraživanja i promišljanja o životu i radu Ivana Supeka.

Branko Hanžek